

аспект / Н. Сургунд // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2016. – № 4 – С.109.

8. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э.Э. Сыманюк. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», 2004. – 320 с.

9. Хакимова Н.Р. Профессиональное самоопределение личности и психологические условия его реализации в ситуации смены профессиональной деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Н.Р. Хакимова. – Кемерово, 2005. – 179 с.

10. Varner, J. M. Ambivalence. Pain generates fear, pleasure generates faith / J. M. Varner. – Sasser, Sasser, Georgia: Creative Publishing Company, 1996. – 183 p.

УДК 159.99

АУДІЮВАННЯ – ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Харченко Н.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,
завідувач лабораторії «Психолінгвістика розвитку»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

У статті репрезентовано багатогранний феномен аудіювання в контексті основних психологічних парадигм – гештальтивізму, біхевіоризму, комунікативізму, коннекціонізму, когнітивістики, нейропсихології, діяльнісної психології й психолінгвістики. Грунтуючись на концептуальних постулатах діяльнісної психології і психолінгвістики, фундаментальних теоретичних положеннях Л.С. Виготського, О.О. Залевської, І.О. Зимньої, О.Р. Лурії, О.О. Леонтєва, М.І. Жинкіна та інших учених, нами презентовано авторське «бачення» терміну аудіювання.

Ключові слова: аудіювання, сприймання мовлення, розуміння мовлення, внутрішнє мовлення, значення, смисл, особистісний смисл.

В статье раскрыт многогранный феномен аудирования в контексте основных психологических парадигм – гештальтивизма, бихевиоризма, коммуникативизма, коннекционизма, когнитивистики, нейропсихологии, деятельностной психологии и психолингвистики. Основываясь на деятельностной психологии и психолингвистике и с опорой на фундаментальные теоретические положения Л.С. Выготского, А.А. Залевской, А.Р. Лурии, А.А. Леонтьева, М.И. Жинкина, А.Н. Соколова и других ученых, раскрыто авторское «видение» термина «аудирование».

Ключевые слова: аудирование, восприятие речи, понимание речи, внутренняя речь, значение, смисл.

Kharchenko N.V. AUDITION AS A PHENOMENON OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE

The article is represented the phenomenon of «audition» from the standpoint of the main psychological paradigms – gestaltism, behaviorism, generative (generating) grammar, communicativism, connectivity, cognitive psycholinguistics, neuropsycholinguistics, activity psycholinguistics. Based on the analysis of these approaches, the author concluded that the most explanatory power of the multi-faceted phenomenon of «audition» has an activity psychology and psycholinguistics. From the position of activity-based psycholinguistics and with the support of the fundamental theoretical propositions of L.S. Vyhotskyi, A.A. Zalevskaya, A.R. Luria, A.A. Leontiev, M.I. Zhynkin, A.N. Sokolov and other scientists, the author's definition of the term «audition» is presented.

Key words: audition, perception of speech, understanding of speech inner speech, sense, meaning.

Постановка проблеми. Аудіювання – складний і багатогранний феномен психологічного знання, що вивчається в контексті основних наукових парадигм – гештальтивізму, біхевіоризму, комунікативізму, коннекціонізму, когнітивістики, нейропсихології, діяльнісної психології й психолінгвістики. При загальному для всіх цих підходів об'єкті вивчення – «аудіювання» – кожен із них виокремлює в ньому свій – специфічний – предмет дослідження, формулюючи його з позиції власних теоретико-методо-

логічних постулатів, методів дослідження, доречного термінологічного континууму, усталених наукових традицій. У межах кожного із цих наукових напрямків розкрито й обґрунтовано своєрідний погляд на природу й характер аудіювання як складного психологічного явища, розроблено оригінальні концепції й теорії аудіювання, представлені різноманітні моделі аудіювання.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблеми. Термін «аудіювання» – «listening» (англ.) – був уведений у психологічну

науку американським ученим Дж. Брауном і визначався як процес сприймання мовлення на слух (Brown, 1950). У вітчизняну наукову парадигму цей термін упровадила в 60-х рр. ХХ ст. З.О. Кочкіна, яка була переконана, що поняття «слухання» (в розумінні Дж. Брауна) занадто вузьке і не задовольняє наукові потреби дослідників проблематики мовлення. Протиставлення змісту термінів «слухання» і «аудіювання» дослідниця пояснила так: «Слухання – означає тільки акустичне (слухове) сприймання звукоряду, аудіювання – процес вдумливого слухання, одночасного сприймання і розуміння звукового мовлення» [12, с. 14].

Різні аспекти проблематики аудіювання є предметом вивчення багатьох відомих вітчизняних учених (В.О. Артемов, Л.С. Віготський, М.І. Жинкін, О.О. Залевська, І.О. Зимняя, А.Б. Коваленко, Г.С. Костюк, О.М. Корніяка, З.О. Кочкіна, О.О. Леонтьєв, Н.О. Михальчук, В.О. Моляко, А.О. Смирнов, О.М. Соколов, Н.В. Чепелева, Л.О. Чистович та ін.), а також зарубіжних науковців (A. Anderson, M. Underwood, J. Brown, N. Elliot, S. Fessender, T. Lynch, W. Rivers, S. Rixon, J. Richards, P. Sewell, P. Ziff, J. Caffrey та ін.). Сучасні уявлення про аудіювання представлені як на безпосередньому сприйманні матеріальних знаків, яке закінчується на рівні слова, так і на розумінні, спрямованому на розпізнавання інформації; «сприймання і розуміння, таким чином, являють собою дві сторони одного явища – процесуальну і результативну» [17, с. 34]. Отже, аудіювання являє собою ієрархічну систему, в якій у взаємозв'язку функціонують нижчий – сенсорний, і вищий – смисловий рівні.

Постановка завдання. Мета статті – репрезентувати феномен аудіювання з позиції основних психологічних парадигм.

Методи дослідження: аналіз психологічної літератури; узагальнення й систематизація наукової інформації; формулювання висновків та авторського розуміння феномену «аудіювання».

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці аудіювання визнається головною функцією психічної організації особистості (А.Ю. Агафонов), детермінантою психічного розвитку людини/дитини (С.Д. Максименко), специфічним станом людської свідомості, що полягає в здатності осмислювати, усвідомлювати, розуміти певний зміст, осягати розумом, усвідомлювати ідею, значення чого-небудь. Відтак наукові інтереси вчених (А.Ю. Агафонов, Л.П. Добраєв, А.Б. Коваленко, Ю.К. Корнілов, О.М. Корніяка, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Н.Н. Clark, Р. Lucy та ін.) сфокусовані

на дослідженні, з одного боку, психічних процесів і здібностей, розумових операцій і дій людини, які беруть участь в аудіюванні, з другого – у вивченні реальних, природних процесів аудіювання в єдності з особливостями функціонування когнітивних процесів і станів реципієнта. З огляду на психологічне знання – аудіювання – це складний мисленнєвий (розумовий) процес, що полягає в сприйманні і розумінні усного мовлення (тексту). Аудіювання реалізується при взаємодії усвідомленого і неусвідомленого, вербалізованого і такого, що не піддається вербалізації. При аудіюванні реципієнт установлює істотні зв'язки і відношення між смисловими елементами і текстом у цілому, які передаються мовними (і немовними) кодами [10, с. 7]. Щодо процесуальної парадигми, то аудіювання досліджується крізь призму категорії «смысл». Відтак аудіювання є переходом від слова до смислу, процесом смислоутворення (Л.С. Віготський, О.Р. Лурія), тобто розпізнавання загального смислу мовленнєвого повідомлення, в ході якого реципієнт установлює між словами смислові зв'язки й на основі аналізу цих зв'язків виявляє глибинний зміст висловлювання» (М.І. Жинкін); смислового аналізу інформації, у зв'язку з наявними в суб'єкта знаннями й досвідом (А.Б. Коваленко); породження та засвоєння смислів, основними характеристиками якого є вияв, відновлення смислу (концепту) вихідного повідомлення та синтез, породження нового смислу (Н.В. Чепелева). Результатом аудіювання стає, по-перше, присвоєння людиною нового, «живого знання» (П.І. Зінченко), яке стає частиною її внутрішнього світу і впливає на регуляцію психічної діяльності (А.Ю. Агафонов, В.П. Белянін, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, D. Massaro); по-друге, приписування смислу новому знанню, отриманому в процесі аудіювання (Л.П. Добраєв, О.М. Корніяка, А.Б. Коваленко, В.О. Моляко); по-третє, засвоєння і конструювання нових смислів (Ю.О. Сорокін, Н.В. Чепелева), або знаходження особистісних смислів (О.М. Леонтьєв). Отже, згідно з психологічною традицією аудіювання є складним аналітико-синтетичним (мисленнєвим) процесом, спрямованим на «видобування» (виокремлення) смислу зі сприйнятого повідомлення (тексту).

Відповідно до *гештальтивізму* в процесі аудіювання (сприймання) висловлювання/речення його граматична структура від самого початку відтворюється не за окремими елементами, а як цілісне неподільне (нерозчленоване) утворення – гештальт. Відтак аудіювання виступає складною психофізіологічною функцією. Учені-гешталь-

тисти (М. Werthemer), О. Dittrich, F. Kainz, V. Köhler, K. Koffka, O. Niemeier та ін.) репрезентують аудіювання як творчий, продуктивний процес, що дозволяє реципієнту отримувати нові знання, а не тільки використовувати й комбінувати наявні.

У руслі біхевіористичної парадигми відомий учений Ч. Озгуд розробив «концепцію мовленнєвої поведінки», згідно з якою висловлювання є системою безпосередніх чи опосередкованих, а тому затриманих реакцій людини на різні стимули (мовленнєві і немовленнєві). Мовленнєва поведінка опосередковується системою фільтрів, затримуючих і перетворюючих мовленнєві стимули (на вході) і (або) мовленнєву реакцію (на виході). Сприймання мовлення, за Ч. Озгудом, реалізується в напрямку від периферії до центру на трьох рівнях, як-от: 1) рівень проєкції (виконується первинний глибинний аналіз сприйнятих звуків у периферійній частині слухового аналізатора); 2) рівень інтеграції (здійснюється аналіз та інтеграція сенсорних даних у корі головного мозку); 3) символічний рівень (ідентифікується утворений слуховий образ). Розвиток необіхевіоризму як наукового напрямку ознаменований розробкою і презентацією різноманітних концепцій аудіювання, серед яких найбільш відомими є «концепція цілісних когнітивних структур» (Е. Tolman), «концепція зв'язку мовленнєсприймання і дії» (V. Ittelson & F. Kilpatrick).

Комунікативний напрям у вирішенні проблеми аудіювання представлений різними науковими школами. По-перше, аудіювання аналізується через категорію «взаєморозуміння» між людьми як результату спільних цілей співбесідників і узгоджених ними постулатів спілкування (О.О. Бодальов, М.М. Бахтін, А.Б. Коваленко, Дж. Лаккофф, Ч. Озгуд, Н.В. Чепелева та ін.). Основне місце в цьому комунікативному процесі належить «коду» знань, які уможливають, з одного боку, породження мовленнєвого висловлювання, а з іншого – розуміння мовлення, вираженого засобом мови (Osgood, 1957; 1963). Знання, які використовуються реципієнтом для декодування повідомлення, не обмежуються лише знаннями про мову. До них належать енциклопедичні знання, соціальний контекст, уміння когнітивно обробляти висловлювання (текст) та відображену в ньому інформацію [20]. Оскільки в комунікативному процесі «дві свідомості, два суб'єкти» (М.М. Бахтін), постільки взаєморозуміння вибудовується на основі принципу діалогічності – відкритості свідомості й поведінки людини до навколишнього середовища, готовності суб'єкта до спілкування «на рівних», до живого відгуку на пози-

ції, судження, думки інших людей, а також здатності викликати відгук на власні висловлювання й дії. Саме діалогічні взаємовідносини «знаменують виникнення (народження) нових смислів, які не залишаються стабільними (раз і назавжди завершеними), а завжди змінюються (оновлюються)» [20, с. 373].

Другий аспект дослідження аудіювання в комунікативній парадигмі – внутрішня діалогічна взаємодія реципієнта з текстом (М.М. Бахтін, В.П. Белянін, Н.О. Михальчук, М.О. Рубакін, Н.В. Чепелева та ін.). Відповідно, щоб зрозуміти текст, із ним необхідно вміти «спілкуватися діалогічно» (М.М. Бахтін). Текст у внутрішньому діалозі виступає посередником між автором і читачем або слухачем. Характерна особливість тексту – намагання залучити реципієнта до спільного з автором пошуку істини, розв'язання певних теоретичних або практичних проблем. Автор тексту претендує не лише на передачу певної інформації, але й на встановлення певного контакту з реципієнтом, трансляцію йому особистісних смислів і прагне до їх прийняття особистістю. Отже, в самому тексті закладена модель взаємодії автора з читачем (слухачем), а саме: їх діалогічна співтворчість, результатом якої є дійсно глибоке розуміння твору, породження, синтез нового смислу, або пасивне сприйняття авторського концепту (Н.В. Чепелева). Наукові розвідки, здійснені в межах комунікативної зорієнтованості, збагатили психологічну науку авторськими теоріями і концепціями аудіювання, серед яких найбільш затребуваними в дослідженнях є «теорія бібліопсихології» (М.О. Рубакін), «теорія психологічного літературознавства» (В.П. Белянін), «теорія наративу» (Н.В. Чепелева), теорії читацької діяльності (М.М. Бахтін, А.А. Брудний, А.В. Брушлинський, Т.М. Дрідзе, Ю.М. Лотман та ін.), а також концепції «діалогічного розуміння» (М.М. Бахтін), «читання як співдільності й співтворчості автора та реципієнта» (Н.О. Рубакін), «розуміння тексту» (Н.В. Чепелева), «проективного літературного тексту» (В.П. Белянін), «читацької діяльності» (Н.О. Михальчук) та ін.

Коннекціоністська парадигма в студіюванні аудіювання представлена в психолінгвістичній науці нейрофізіологічною та психофізіологічною концепціями. В основі «нейрофізіологічної концепції аудіювання» – ідея про те, що модель сприймання і розуміння мовлення побудована на основі функціонування «нейронних мереж» (J. Lakoff). Мережа являє собою численні вузли, пов'язані різними відношеннями. Особливу роль у них відіграють паттерни зв'язків. Елементами мережи є сліди

пам'яті, лексичні одиниці, образи, поняття, фрейми та інші одиниці інформації. Мережа являє собою кілька пластів елементів: 1) «вхідний пласт», елементи якої контактують зі сприйнятою звуковою або зоровою інформацією; 2) «вихідний пласт»; 3) «приховані елементи», в якості яких використовується система проміжних пластів, які не мають із зовнішнім середовищем безпосереднього контакту. У якості механізму, що забезпечує ефективне функціонування мережевої структури, виступає активність, яка може передаватися від одних вузлів мережі до інших, збуджуватися або блокуватися. Психофізіологічна концепція аудіювання, за Дж. Мак-Клелландом, Дж. Елманом (McClelland & Elman, 1986), Д. Румельхартом (Rumelhart, 1977, 1980), презентує ідею «паралельної переробки сприйнятої інформації»: в сприйманні реципієнтом інформації, отриманої з різних джерел, відбувається її інтеграція та паралельна переробка на різних рівнях (нижчому – перцептивному й вищому – когнітивному) за принципами «знизу – вгору» (через аналіз вхідного повідомлення, зокрема, звуків, і до цілого – слова) та «зверху – вниз» (через слово і його значення – при розпізнаванні звуків).

У межах коннекціоністського напрямку також розроблені й представлені авторські моделі мовленнесприймання і мовленнерозуміння, зокрема: «модель подвійного формату ментальних репрезентацій» (O. Paivio), «модель активного контролю мислення» (J. Anderson), «голографічна модель опису процесів сприймання і пам'яті» (K. Pribram), «модель семантичної репрезентації» (A. Tversky & I. Gati), «семантико-репрезентаційна модель» (P. Sheppard).

Когнітивний напрям у дослідженнях аудіювання представлений у психологічній науці кількома науковими підходами: ментальним, когнітивно-інформаційним і модульним. Із позиції *ментального підходу* суть аудіювання полягає в побудові «розуміючим суб'єктом» (В.В. Знаков), «наївним читачем, який не володіє необхідною теорією розуміння» (О.О. Залевська) *ментальної моделі* (P. Johnson-Laird) або *моделі ситуації* (T. van Dijk & W. Kintch), того, про що йдеться в сприйнятому повідомленні (тексті). Сприймаючи текст, реципієнт вибудовує репрезентацію його поверхневої структури, генерує пропозиційну репрезентацію семантичної структури тексту і, доповнюючи її, конструює аналогову ментальну модель, описану в тексті. Таким чином, побудова ментальної моделі в процесі сприймання і розуміння мовленнєвого повідомлення передбачає поєднання вербальної се-

мантичної структури тексту і аналогової зорової або полімодальної перцептивної репрезентації. У процесі репрезентації тексту науковці виокремлюють три рівні: 1) рівень сенсорних слідів пам'яті поверхневої структури тексту; 2) рівень базових пропозицій тексту; 3) рівень ментальних моделей тексту (Ахутіна, 2016; Barsalou, 2008; Zwaan & Madden, 2005; Zwaan, 1994, 2015). Отже, сприймання і розуміння вербального повідомлення обумовлене ментальними моделями, які слугують засобами репрезентації смислу сприйнятого повідомлення та опосередковуються когнітивними процесами індивіда, його інтелектуальними потенціями, а також індивідуальним афективно-когнітивно-перцептивним досвідом і різними видами знань реципієнта.

Водночас менталістична наукова школа обґрунтовує важливу роль значення в аудіюванні, що знаходиться в ментальних репрезентаціях, які наявні у свідомості людини. Якщо ментальні репрезентації правильно відображають світ, то реципієнт правильно розуміє відтворений у сприйнятому повідомленні (тексті) стан речей у світі, що перебуває поза межами його свідомості (Б.М. Величковський, В.З. Дем'янков, О.О. Залевська, Є.С. Кубрякова, Р.Л. Солсо, Н.В. Рафікова, P. Johnson-Laird, J. Phillips, J.J. Franks, Ch. Osgood, D.E. Rumelhart, P. Thorndyke та ін.). Не менш важлива роль у розумінні мовлення відводиться інтерпретації (когнітивному процесу й одночасно результату в установленні смислу вербального повідомлення), суть якої полягає в співвіднесенні (співставленні) реципієнтом сприйнятої інформації з наявними в нього знаннями про екстралінгвістичну реальність (В.З. Дем'янков, О.О. Залевська).

В основі *когнітивно-інформаційного підходу* в дослідженні феномену аудіювання покладено ідею ізоморфізму механізмів психічних пізнавальних процесів усіх рівнів – від сенсорно-перцептивного до мовленнєво-мисленнєвого. Представники когнітивно-інформаційного напрямку (Дж. Міллер, У. Найсер) розглядають аудіювання як неперервний (циклічний) процес, що включає такі етапи, як: 1) прийом (сприймання) інформації; 2) висунення когнітивних гіпотез; 3) перевірка когнітивних гіпотез (Miller, 1976, 1988; Найсер, 1961).

Прихильники ідеї *модульної організації аудіювання* (В.З. Дем'янков, Ф. Крейк, А. Ньюел, Д. Олпорт, Дж. Фодор та ін.) проголошують наукову позицію, згідно з якою в мовному / мовленнєвому механізмі людини функціонує низка незалежних один від одного автономно працюючих систем –

модулів. Відтак аудіювання розглядається як «оціночний метатермін» (В.З. Дем'янков) і процесу, і результату функціонування кола «модулів», як-от: 1) використання мовного знання в процесі сприймання повідомлення; 2) побудова і верифікація гіпотетичних інтерпретацій; 3) засвоєння сприйнятого на основі внутрішнього світу; 4) встановлення задуму, намірів і мотивації сприйнятого висловлювання; 5) усвідомлення нетотожності внутрішнього і змодельованого світів; 6) встановлення співвідношень у межах змодельованого і внутрішнього світів; 7) співвідношення змодельованого світу і запасу знань про об'єктивний світ; 8) співвідношення інтерпретації з лінією поведінки інтерпретатора; 9) вибір «ключа» («тональності») розуміння. Усі ці модулі взаємодіють між собою і реалізуються не тільки як перехід від одного до іншого без повернення і без паралелізму операцій; модульність передбачає також і можливість дисонансу (Дем'янков, 1983). Утверджений у когнітивній психології диференціальний підхід до вивчення сенсорних, моторних і перцептивно-ментальних компонентів аудіювання спричинив активну розробку різних моделей сприймання і розуміння мовлення. До числа найбільш популярних серед науковців відносяться такі, як: «модель акустичного сприймання мовлення» (Р. Якобсон, Г. Фант), «модель моторного сприймання мовлення» (А. Ліберман, Ф. Купер, К. Харрис, П. Макнейлдж, Г. Чистович), моделі когнітивної переробки сприйнятого мовлення «top – down process» (шлях «зверху – вниз») (М. Halle, К. Stevens, J. Miller) та «bottom – up process» (шлях «знизу – вверху») (Н. Хомський), модель смислового сприймання (С. Фессенден). З-поміж моделей розуміння мовлення найбільш відомими є «мінімалістична модель» (R. Ratcliff & J. McKoon), «конструктивно-інтегративна модель» (P. Johnson-Laird), «пропозиційна модель розуміння» (W. Kintch), «модель збирання схем» (P. Uitni), «аналітико-синтетична модель розуміння» (M. Halle & K. Stevens), «спиралевидна модель сприймання і розуміння мовлення» (О.О. Залевська).

З позиції *нейропсихологічного наукового знання* аудіювання є вищою психічною функцією людини, соціально детермінованим психічним утворенням, реалізація якої забезпечується двосторонньою локалізацією відділів кори головного мозку, зокрема роботою мовленнєвих зон лівої півкулі та гомологічних структур правої півкулі (П.К. Анохін, Т.В. Ахутіна, О.Р. Лурія, Л.С. Цветкова, Є.Д. Хомська, Т.В. Чернігівська, L. Basser, A. Braun, A. Sabur, H. Chow, S. Liu, K. Madden, J. Xu, R.A. Zwaan та ін.).

Дослідження вчених показали, що в процесі розуміння сприйнятого повідомлення в одних реципієнтів активно задіяні сенсо-моторні коркові відділи, а в інших – більше активується система емоцій і, зокрема, передня медіальна префронтальна кора (Т.В. Ахутіна, A.D. Nijhof, R.M. Willems). Наявність сенсо-моторного принципу презентації тексту дозволила, як зазначає Т.В. Ахутіна, розробити нейропсихолінгвістичну концепцію «втіленого» аудіювання, згідно з якою аудіювання містить у собі мультимодальне моделювання, тобто процес «видобування» перцептивних, моторних і афективних знань реципієнта через активізацію мозкових структур, відповідальних за вербальне сприймання, дії та емоції (Ахутіна, 2016: 17).

Сучасна *діяльнісна психолінгвістика* в дослідженні аудіювання ґрунтується на концептуальних положеннях психологічної «теорії діяльності», розробленої в науковій школі Л.С. Виготського, а пізніше поглибленої та в узагальненій (завершеній) формі представленої в працях його учнів, зокрема О.М. Леонтьєва (1974, 1977). Відповідно до цієї теорії діяльність є молярною одиницею людського індивідуального буття, цілісна багаторівнева система; вона відповідає потребі, але завжди опредмечується в мотиві; її головними утворювальними є цілі й відповідні їм дії та операції, і, насамкінець, ті, реалізуючі діяльність, психофізіологічні функції, котрі складають її природні передумови й накладають на її перебіг обмеження, часто перебудовуються у ній і навіть нею породжуються (Леонтьєв, 1974: 9). Відтак аудіювання в діяльнісній психолінгвістиці розглядається під кутом зору «діяльного фрейму» (О.О. Леонтьєв), складовими частинами якого є мотив, дії, операції (як способи виконання дій), установки й результати (продукти діяльності). Отже, аудіюванню як виду мовленнєвої діяльності притаманні всі основні ознаки психологічної діяльності, як-от: предметність; мотивованість; цілеспрямованість; ієрархічна («вертикальна») організація, включаючи ієрархічну організацію її одиниць; фазна («горизонтальна») структура діяльності (мотив, мета, внутрішнє мовлення, в якому, згідно з уточненою моделлю Т.В. Ахутіної, наявні два етапи: 1 – «вибір мовних значень»; 2 – «вибір смислів» (пропонується у зворотному до породження мовлення порядку) [2, с. 135].

Л.С. Виготський в аспекті психологічної теорії діяльності розглядає аудіювання як мовленнєвомисленнєву діяльність. Учений виступає проти намагань аналізувати ці-

лісне мовленнємислення, розчленовуючи його на окремі елементи, оскільки, на його глибоке переконання, «такий метод робить неможливим вивчення внутрішніх відношень між думкою і словом» [5, с. 15]. Аналізу мовленнємислення «за елементами» психолог протиставляє аналіз мовлення «за одиницями». Такою одиницею єдності феноменів мовлення і мислення Л.С. Виготський називає *значення слова*. яке «є одночасно мовленнєвим і інтелектуальним феноменом, <...> словесної думки або осмисленого слова, *єдністю* слова і думки» [5, с. 382]. Базуючись на висунутих Л.С. Виготським психолінгвістичних положеннях, О.О. Леонтьєв підкреслив необхідність того, щоб одиниці аналізу (психолінгвістичні одиниці) мали статус «мовленнєвих операцій», щоб саме з них утворювався процес аудіювання (Леонтьєв, 1999).

У структурі аудіювання як багаторівневий мовленнємисленнєвий діяльності Л.С. Виготський виокремлює «особливий ланцюг» – внутрішнє мовлення, – важливу роль якого вчений вбачав у тому, що саме в ньому (внутрішньому мовленні) відбуваються складні трансформаційні операції згортання (у процесі розуміння мовлення) і розгортання задуму (в процесі породження висловлювання), перекодування сприйнятого мовлення на код індивідуальних смислів. Своєрідність внутрішнього мовлення психолог вбачав у його семантичній будові – «домінуванні смислу слова над його значенням» [там само, с. 444]. Таке наукове «бачення» семантичної будови внутрішнього мовлення дозволило вченому підійти до питання про розмежування й співвідношення «смислу» і «значення», а також описати феномен «вливання смислів», що, на думку науковця, має суттєвий вплив на розуміння змісту сприйнятого мовлення (тексту). За Л.С. Виготським, здатність розуміти полягає в тому, щоб «орієнтуватися в складному внутрішньому просторі, яке можна назвати системою відношень. У цьому встановленні відношень, виокремленні важливого, у фактах і переході полягає процес, що називається зазвичай розумінням» [там само].

Діяльнісна теорія Л.С. Виготського і теорія мовленнєвої діяльності О.М. Леонтьєва стали методологічною основою для подальшої розробки науковцями концепції аудіювання, серед яких найбільш відомими є «психолінгвістична концепція денотатів» (М.І. Жинкін), концепція «образу змісту тексту» (О.О. Леонтьєв), «концепція декодування мовлення» (О.Р. Лурія), концепція «смислових віх» (О.М. Соколов), концепція

«смислових опорних пунктів» (О.О. Смирнов), концепція «аналіз через синтез» (В.О. Артемов), концепція «смислового сприймання» (І.О. Зимняя), концепція «ключових слів» (Л.М. Мурзіна, А.С. Штерн), «метатеорія розуміння» (О.О. Залевська).

Висновки. Аудіювання – мегапарадигматичний феномен, котрий досліджується з позицій гештальтивізму, біхевіоризму, психологічного комунікативізму, коннекціонізму, когнітивістики, нейропсихології, діяльнісної психолінгвістики. У межах кожної з них розкрито своєрідний погляд на природу й характер аудіювання як складного психологічного явища, розроблено й обґрунтовано оригінальні концепції й теорії аудіювання, представлено різноманітні моделі аудіювання.

Сучасний етап розвитку психологічного знання ознаменований посиленням уваги зарубіжних і вітчизняних учених до діяльнісної психолінгвістики, яка має високу «пояснювально-інтерпретаційну силу» в розкритті аудіювання як багатогранного феномену, оскільки вона (діялісна психолінгвістика) заснована на базових концептуальних положеннях класичної психологічної теорії діяльності, що розкриває специфіку дій і операцій суб'єкта розуміння. Ґрунтуючись на визнаній майже у всьому світі теорії, психолінгвістика дає сучасні знання про діялісний і процесуальний характер мовленнєсприймання і мовленнерозуміння, функціональну системність аудіювання, фазну структуру мовленнєвої діяльності, випереджувальне відображення дійсності, евристичність смислової взаємодії та багато інших важливих аспектів мовленнємислення людини.

Концептуальні постулати діялісної психолінгвістики, фундаментальні теоретичні положення Л.С. Виготського, О.О. Залевської, І.О. Зимньої, О.Р. Лурії, О.О. Леонтьєва, М.І. Жинкіна та інших учених стали базальними для формулювання авторського бачення феномену аудіювання, під яким розуміємо рецептивний, внутрішньо активний вид мовленнєвомисленнєвої діяльності, процесуальність якого полягає в органічній єдності, одночасній мнемічній перцептивно-мисленнєвій взаємодії й активній комплексній реалізації: 1) слухового сприймання значень системи мовних кодів/форм, що відображають дійсність; 2) розпізнавання, розшифровування й збереження їх у короткочасовій пам'яті; а також 3) розуміння смислу мовленнєвого повідомлення, що доконується шляхом реалізації механізмів внутрішнього мовлення, в якому відбувається декодування значень «поверхневих» мовних форм і трансформація їх в «глибин-

ні» смисли через осмислення і переосмислення відображеного у висловлюванні того чи того фрагменту реальності. Результатом перцептивно-когнітивно-афективної обробки стає або точне і повне декодування й відтворення реципієнтом авторського смислу та конструювання й утворення індивідуального смислу, автентичного авторському, або неточне і неповне відтворення авторського смислу та розгортання зусічного – власного – розуміння з опорою на багатогранний чуттєвий і раціональний індивідуальний мовно-аудіативний досвід суб'єкта цієї діяльності, сформований під впливом соціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонов А.Ю. Основы смысловой теории сознания / А.Ю. Агафонов. – СПб. : Издательство «Речь», 2003. – 296 с.
2. Ахутина Т. Смысл, смысловое поле и модель ситуации / Т. Ахутина // Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics. – 2016. – Вып. 20(1). – С. 15.
3. Ахутина Т.В. Нейролінгвистический анализ динамической афазии. О механизмах построения высказывания / Т.В. Ахутина. – М. : Тервинф, 2002. – 144 с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : АСТ: Астрель, 2011. – 637 с.
6. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 156 с.
7. Залевская А.А. Психолінгвистические исследования. Слово. Текст / А.А. Залевская // Избранные труды. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
8. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
9. Коваленко А.Б. Психология розуміння / А.Б. Коваленко. – К. : Геопринт, 1999. – 184 с.
10. Корніяка О.М. Лабіринти розуміння: Текст як об'єкт розуміння / О.М. Корніяка. – К. : Тов-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.
11. Костюк Г.С. О психологии понимания / Г.С. Костюк // Избранные психологические труды. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
12. Кочкина З.А. Аудирование: что это такое? / З.А. Кочкина // Иностранные языки в школе. – 1964. – № 5. – С. 14.
13. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
14. Леонтьев А.Н. Общее понятие о деятельности / А.Н. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
15. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия ; Под ред. Е.Д. Хомской. – Ростов н/Д. : Изд-во «Феникс», 1998. – 416 с.
16. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. – 256 с.
17. Новиков А.И. Семантика текста и её формализация / А.И. Новиков. – М. : Наука, 1983. – 215 с.
18. Чепелева Н.В. Психология читання тексту студентами вузів / Н.В. Чепелева. – К. : Либідь, 1990. – 100 с.
19. Brown D.P. (1950). Teaching aural English. English Journal. – Vol. 34. – Pp. 128-137.
20. Psycholinguistics: A survey of the theory and research problems. In Ch.E. Osgood, A. Sebeok (Eds.). Bloomington, 1954.